

КАТЕГОРІЯ «ЗІБРАННЯ» ТА ЇЇ НАЛЕЖНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА УЧАСТЬ У МИРНОМУ ЗІБРАННІ

Статтю присвячено аналізу категорії «зібрання». Автором доводиться, що правильне розуміння категорії «зібрання» є важливою передумовою реалізації громадянами права на участь у мирному зібранні. У статті розглядаються такі характеристики зібрання, як мінімально можлива кількість учасників зібрання, мета та цілі зібрання, коло учасників зібрання та ступінь їх організованості, місце та тривалість проведення зібрання.

Ключові слова: зібрання, право мирних зібрань, учасники зібрання, мета зібрання, тривалість зібрання, місце проведення зібрання.

**Мельник Роман
Сергійович,**

доктор юридичних
наук, старший науко-
вий співробітник,
професор кафедри
адміністративного
права
юридичного
факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Конституція України у статті 39, гарантуючи приватним особам право на участь у мирних зібраннях [1], не містить жодних пояснень щодо розуміння категорії «зібрання». Немає їх і на законодавчому та підзаконному рівнях. З огляду на це, а також урахувавши значення правильного розуміння сутності названої категорії для реалізації права на участь у мирних зібраннях, спробуємо здійснити доктринальне вивчення поняття «зібрання».

Аналіз наявної в Україні літератури показує, що до сьогодні не було жодного дослідження з метою з'ясування сутнісних характеристик цього явища, що на практиці призводить до порушень (обмежень) прав громадян, які намагаються публічно висловити свою громадянську позицію. Прикладом, коли неправильне розуміння змісту категорії «зібрання» призводить до неправомірного втручання у права громадян, можна назвати випадки притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 185-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій) [2] громадян, які проводили одноособові акції протесту перед будівлями органів влади. У подібних випадках судді кваліфікували такі пікети як зібрання, що спричиняло накладання

на громадян адміністративних штрафів за неповідомлення органів влади про заплановані заходи [3].

Отже, у межах цієї статті проаналізуємо окремі характеристики будь-якого зібрання, як-от: мінімальна можлива кількість учасників зібрання, мета, цілі зібрання, коло учасників зібрання та ступінь їх організованості, місце та тривалість проведення зібрання, всебічне вивчення яких у кожному конкретному випадку має супроводжувати висновок про те, чи має місце мирне зібрання у розумінні ст. 39 Конституції України.

Спільна зустріч багатьох людей

Зібрання логічно передбачає насамперед присутність декількох людей. При цьому однак залишається остаточно не визначеною мінімальна кількість людей, наявність якої необхідна для того, щоб їх зустріч можна було визнати зібранням. Зрозуміло, що сукупність виникає щонайменше тоді, коли має місце об'єднання щонайменше двох елементів, у нашому випадку – двох приватних осіб. Проте в деяких країнах передбачається, що зібранням є захід, у якому бере участь більше двох людей [4, с. 343].

Отже, виникає питання: зібрання є можливим за участі двох або щонайменше трьох осіб? Відповідаючи на нього, німецькі автори виходять з такого: право мирних зібрань у своєму підґрунті має ідею надати можливість приватним особам публічно обговорювати певні рішення, проекти таких рішень або окремі ситуації, що мають місце в державі чи суспільстві. Таке обговорення виконує важливі демократичні функції, надаючи приватним особам, як було зазначено вище,

можливість брати участь в управлінні державними справами, зокрема розробці державної політики чи проєктів окремих юридичних актів. Реалізація зазначеного передбачає соціальну комунікацію між фізичними особами, яка, зрозуміло, є можливою лише в тому разі, коли таких осіб щонайменше дві. Звісно, соціальна значущість і публічне сприйняття соціальної комунікації, в якій беруть участь три особи, буде більшою за значущість та сприйняття комунікації за участі двох осіб. Проте було б хибним не визнавати право двох осіб на мирне зібрання, визнаючи при цьому право трьох осіб на його проведення. Ідея права на мирне зібрання, у центрі якого перебуває соціальна комунікація, відповідно вимагає того, щоб мінімально можлива кількість осіб могла його реалізувати. Отже, для визнання певного заходу зібранням необхідною є наявність щонайменше двох фізичних осіб [5, с. 185–186].

Виходить, що зібрання однієї особи не може бути поставлено під охорону та захист ст. 39 Конституції України. Проте з цього не випливає, що особа, яка має намір, наприклад, пікетувати будівлю уряду, має обов'язково робити це з іншими особами. Вона має право здійснити таке пікетування самостійно, при цьому вона не буде зобов'язана виконувати всі вимоги, які сформульовані щодо організації та проведення мирного зібрання. Тобто вона не зобов'язана завчасно повідомляти компетентний орган про заплановане одноосібне пікетування будівлі уряду, приміром. Що ж до юридичної підстави такого пікетування, то її, на наш погляд,

треба шукати у змісті ст. 34 Конституції України, яка гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Зрозуміло, що громадяни можуть самостійно обирати спосіб і форму висловлення своєї громадянської позиції, зокрема й шляхом пікетування органів державної влади та/або органів місцевого самоврядування.

Мета зібрання

У міжнародних, європейських та українських документах, де йдеться про право мирних зібрань, не формулюється мета їх проведення, а це залишає або створює доволі широкі рамки у цьому питанні. Проте очевидно, що будь-який спільний захід проводиться для чогось або з огляду на щось, а відтак мирні зібрання слугують спільному досягненню певної мети. Таким чином, зібрання в певному місці людей, які не мають наміру досягти такої мети (зібрання без мети), не може бути схарактеризоване як зібрання в розумінні ст. 39 Конституції України. Натомість усвідомлення людьми, які зібралися в певному місці, певної мети, що може бути досягнута спільними зусиллями, перетворює їх у спонтанне мирне зібрання, проведення якого не суперечить положенням Основного закону України.

Цілі, які можуть бути досягнуті

Конституція України та інші офіційні документи не визначають цілі, які можуть бути досягнуті шляхом (через) проведення мирного зібрання. Європейський суд з прав людини також у своїх рішеннях не дав чіткої відповіді на це питання.

Мета висловлення та формування поглядів

Практика Страсбурзького суду знає чимало випадків, коли особи, які зібралися разом, висловлювали свої погляди, формували їх або іншим чином ознайомлювали з ними громадськість [6]. Символічні форми вираження поглядів, зокрема за допомогою жестів і мовчання, суд також розглядає у названому вище контексті [7]. Однак при цьому Комісія з прав людини визначила, що просте спілкування людей, які зібралися разом у певному місці, не є формою мирного зібрання, яке перебуває під охороною Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі – Конвенція) [8]. З огляду на це можна дійти висновку, що головною метою масових зібрань є вираження поглядів або їх формування. Зважаючи на тісний зв'язок права на вираження поглядів із правом мирних зібрань, останні з яких, як уже було наголошено, можуть бути способом такого висловлення, можна було б припустити, що мирні зібрання мають обмежуватися лише такою метою, тобто слугувати способом висловлення поглядів. Проте такий висновок не можна однозначно визнати правильним. Так, Конвенція, фіксуючи право приватних осіб збиратися мирно, не обмежує такі збори лише політичною метою, створюючи тим самим для приватних осіб можливість брати участь не лише в політичному житті, але й захищати спільно інші свої права, свободи чи інтереси. Таким чином, обмін думками та поглядами з неполітичних питань є також можливим у межах реалізації права на мирні зібрання [5, с. 187–188].

Зазначимо, що в літературі наголошується на значенні права на мирні зібрання для вільного розвитку особистості через належність до певної групи. З огляду на це робиться висновок, що зібрання може бути і виключно засобом розвитку особистості, а раз так, то може бути проведено з будь-якою метою, навіть з метою бути разом. Подібні заходи можуть проводитися, але їх варто ставити під охорону інших статей Конвенції (наприклад, похід сімейних пар через місто з вимогою дотримання таємниці приватного життя охороняється ст. 8 Конвенції). Відповідно в центрі права мирних зібрань все-таки має перебувати мета висловлення та формування поглядів [9, с. 57–58].

Змістовний аспект поглядів, які висловлюються (формується) під час мирних зібрань

Доволі часто в літературі можна зустріти думку, що зміст поглядів, які висловлюються або формуються під час мирних зібрань, є політичним або таким, що пов'язаний з іншими важливими публічними питаннями [10, с. 191]. Ми ж підтримуємо іншу позицію, яка зводиться до того, що погляди, які висловлюються або формуються під час мирних зібрань, можуть стосуватися і приватних сфер як суспільного життя, так і приватних сфер життя окремих осіб. В іншому разі, як зазначає Ш. Ріпке, право на мирні зібрання не могло б бути розміщеним поряд з індивідуальними (особистісними) правами приватних осіб. Без можливості обговорення шляхом проведення мирних зібрань особистісної сфери остання була б неналежним чином захищеною [5, с. 190].

Крім цього не варто залишати поза увагою також і те, що навіть під час мирного зібрання, присвяченого не політичним чи суспільним питанням, може бути поставлено на обговорення або піддано оцінці певні політичні або державні рішення. Так, під час виступу Мадонни в Києві співачка говорила про порушення основ демократії в Україні, що відповідно «наповнило» концерт політичним змістом, а масове зібрання людей, які прийшли на концерт, «перетворило» в учасників політичної акції.

Таким чином, сьогодні немає підстав для того, щоб обмежувати зміст поглядів, що висловлюються або формуються під час мирного зібрання, лише політичними або іншими публічними питаннями.

Коло учасників

На підставі системного та змістовного аналізу статей 8–12 Конвенції можна зробити висновок, що гарантоване Конвенцією право мирних зібрань поширюється також і на приватну сферу. Отож коло учасників мирних зібрань не може бути обмеженим певною категорією осіб. У таких зібраннях може брати участь будь-яка приватна особа незалежно від свого юридичного чи соціального статусу.

Ступінь організованості масового зібрання

У літературі можна зустріти думку, що масовим у розумінні ст. 11 Конвенції буде лише таке зібрання, організацією та проведенням якого керує певна особа чи декілька осіб [4, с. 347]. Проте такий підхід не узгоджується з положеннями як Конвенції, так і Конституції України, в яких не міститься жодного застереження

щодо того, що мирне зібрання має в обов'язковому порядку бути кимось організованим. Завдяки цьому, на нашу думку, стає можливим поширення охоронної сили Конвенції та Конституції України на спонтанні мирні зібрання.

Місце проведення зібрання

З огляду на насамперед політичне значення мирних зібрань передбачається, що останні проводяться в публічних місцях. Категорія «публічне місце» була деталізована в рішеннях Європейського суду з прав людини, який до останніх відніс громадські вулиці та площі [11].

Віднесення права мирних зібрань до кола прав, які реалізуються з метою вирішення важливих державних або інших публічних завдань, ще не означає, що приватні особи, які володіють цим правом, мають право збиратися в будь-якому публічному (громадському) місці. Так, судова практика виходить з того, що земельні ділянки, які перебувають у власності (користуванні) інших приватних осіб або юридичних осіб публічного права, можуть бути використані для проведення масового зібрання лише за умови, що останні слугують задоволенню публічних потреб, пов'язаних зокрема з реалізацією комунікативних потреб. Якщо ця умова, що має бути наперед визначена компетентним органом у титулі на ділянку, відсутня, то відповідно у приватних осіб не виникає гарантованого Конвенцією та Конституцією України права на проведення мирного зібрання на такій ділянці.

Разом із цим не можна не згадати про одне з рішень Європейського суду

з прав людини щодо свободи слова, в якому було наголошено, що якщо у приватної особи не залишається іншої можливості для висловлення поглядів, як зробити це на приватній території, то вона повинна отримати можливість це зробити, оскільки інакше реалізація зазначеного права буде повністю заблокована [12]. Однак не всі європейські автори схильні переносити цей приклад на сферу реалізації права мирних зібрань [13, с. 817]. У цьому рішенні суд засновувався на американському прикладі, коли одне місто фактично повністю «належало» приватній особі, тобто переважна більшість його площі перебувала у приватній власності [12]. За таких умов відповідно право висловлювати власні погляди могло бути реалізованим будь-де в межах цього міста. Вважаємо, що зазначені вихідні умови (зміст певного рішення) мають бути враховані також і під час вирішення питання про припустимість проведення мирного зібрання на території, що перебуває у власності певної особи.

У разі бажання/необхідності проведення мирного зібрання на приватній ділянці, яка не використовується для задоволення публічних потреб чи реалізації публічних функцій, мають бути використані цивільно-правові механізми, тобто укладено договір між організатором мирного зібрання та власником ділянки щодо тимчасового користування нею.

Форми зібрань

Стаття 39 Конституції України надає право приватним особам самостійно приймати рішення щодо форми проведення мирного зібрання.

В Основному законі названо кілька можливих форм мирних зібрань – збори, мітинги, походи і демонстрації. Проте зазначений перелік не можна вважати вичерпним. Він дає лише загальні орієнтири в цій сфері, якими можуть керуватися приватні особи під час прийняття рішення щодо вибору форми проведення мирного зібрання. Право самостійного вибору змісту та форми проведення мирного зібрання є проявом лібералізму, незалежності та дієздатності громадян [14].

З розвитком суспільства, а також засобів комунікації, які використовуються його членами для задоволення власних соціальних потреб, стає зрозумілим, що форми мирних зібрань мають тенденцію до свого розширення. На думку європейських авторів, нині поряд із такими традиційними формами мирних зібрань, як збори, демонстрації, походи, прийнятими є й інші, зокрема пікети, сидячі демонстрації, мовчазні марші, «людські ланцюжки», вело- та мотопробіги, а також специфічні музичні чи театралізовані вистави. Навіть захоплення та політично вмотивовані акції протесту можуть в окремих випадках розглядатися як акції, які перебувають під захистом права на мирні зібрання, оскільки останні використовуються з метою міжособистісної комунікації з питань, що мають публічне значення та характер [15, с. 101–102]. Разом із тим це не означає, що приватні особи під приводом реалізації права на мирне зібрання можуть порушувати засади демократичної та правової держави, не дотримуватися норм Конституції та

законів. Гарантоване Конституцією України право на мирне зібрання закінчується там, де починається перешкодження або застосування сили, яка може завдати шкоди правам та охоронюваним законом інтересам третіх осіб.

Отже, сьогодні мирні зібрання може бути проведено у формі ходи, процесії (автомобільні, мото- та вело-процесії, а також процесії суден), музичних парадів (фестивалів), концертів, пікетів, блокувань, смартмобів, костюмованих виступів.

Тривалість зібрання

Виходячи зі змістовної та сутнісної характеристики зібрання, стає зрозумілим, що мирні зібрання становлять собою обмежений у часі захід. Мінімальна та максимальна тривалість мирного зібрання обмеженою бути не може. Жодних обмежень не встановлено ні в Конвенції та Конституції України, ні в рішеннях судів. В окремих випадках мирні зібрання можуть тривати доволі довго.

Отже, роблячи загальний висновок, варто підкреслити, що актуальність продовження доктринального вивчення права мирних зібрань і його окремих елементів виглядає безсумнівною. Значну допомогу тут може надати українським авторам європейська правнича наука і судова практика європейських судових установ, якими спільно напрацьовано значний масив знань, теоретичних висновків щодо реалізації громадянами права на участь у мирних зібраннях. Упевнено можна стверджувати, що без глибокого і всебічного вивчення проблематики мирних зібрань громадяни України не зможуть повною мірою

реалізувати надане їм Конституцією України відповідне право.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

3. Припинити системні порушення права на мирні збори! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maidanua.org/2012/06/majdan-monitorynh-pryruynyty-systemni-porushennya-prava-namyrni-zbory>.

4. Gralla Rene Der Grundrechtsschutz in Dänemark, 1987.

5. Stefan Ripke Europäische Versammlungsfreiheit. Das Unionsgrundrecht der Versammlungsfreiheit im Grundrechtsschutzsystem aus Grundrechtecharta, EMRK und gemeinsamer Verfassungsüberlieferung. Mohr Siebeck Tübingen, 2012.

6. Entsch. v. 16.07.1980, DR 21, 138 (140) = Europäische Grundrechtszeitschrift) = 1981, 216 (216) – Christians

against Racism and Facism (Demonstrationsmarsch auf öffentlicher Straße gegen rassistische und faschistische Ideologie).

7. EGMR, Urteil v. 26.04.1991, Serie A 202, s. 23 (№ 52) – Ezelin.

8. EKMR, Entsch. v. 27.10.1997, № 33689/96 (Ziff.1) – Anderson et al. – gemeinsamer Aufenthalt auf dem Gelände eines Einkaufszentrum.

9. Wachinger Versammlungsrecht nacht der EMRK, 1975.

10. Hoffmann-Reny Möglichkeiten der Grundrechteinschränkungen, 1976.

11 Urteil v. 09-07-2003, RJD 2003-III, 231 (255 [№ 56]) – Djavit An. Urteil v. 31-03-2005 (№ 266) – Adali.

12. EGMR, Urteil v. 06-05-2003, RJD 2003-VI, 185 (200). Nr 47. – Appleby et al.

13. Theory and Practice of the ECHR, 4. aufl. 2006. Brokdorf-Beschluss des BVerfG. Beschluss des Ersten Senats vom.

14. Mai 1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv069315.html>.

15. Versammlungsrecht : das hoheitliche Eingriffshandeln im Versammlungsge-schehen / Hartmut Brenneisen. – 4. Aufl. – Hilden/Rhld. : VDP Verl. Dt. Polizeiliteratur, 2011.

Мельник Р. С. Категория «собрание» и ее должное толкование как одна из предпосылок реализации права на участие в мирном собрании.

Статья посвящена анализу категории «собрание». Автором доказывается, что правильное понимание этой категории является важной предпосылкой реализации гражданами права на участие в мирном собрании. В статье рассматриваются такие характеристики собрания, как минимально возможное количество участников собрания, цель и задания собрания, круг участников собрания и уровень их организованности, место и продолжительность проведения собрания.

Ключевые слова: собрание, право мирных собраний, участники собрания, цель собрания, продолжительность собрания, место проведение собрания.

Melnyk R. S. The category of «gathering», and its appropriate interpretation as one of the backgrounds for realization of the right to peaceful gathering.

The article is devoted to the analysis of the category of «gathering». The author proves that a true understanding of the category of «gathering» is an important background for realization of the right to peaceful gathering by the citizens. The following characteristics of the gathering are considered in the article: the possible minimum quantity of participants on the gathering, goal and intention of the gathering, range of participants and level of their self-organization, place and duration of the gathering.

Key words: gathering, law on peaceful gatherings, participants of the gathering, goal of the gathering, duration of the gathering, place of the gathering.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2014